

XVII. Yüzyılda Bir Şenlendirme (İhyâ) Uygulaması: Mormoc Köyü'nün İmarı (Kelkit)*

Yard. Doç. Dr. Bilgehan PAMUK*

Özet: Osmanlı Devleti, tarım arazilerinin statüsünü belirleyerek bunların düzenli bir şekilde işlenmesine hassasiyet göstermişti. Devletin masrafları ve sipahilerin harcamaları, ziraî kesimden gelecek gelirlere bağlı olduğundan, devlet idarecileri tarım arazilerini daimî surette kontrol altında tutmaya çalışmışlardı. Ancak bazı zarurî durumlarda ortaya çıkan arazi meselelerini de çözmeye gayret etmişlerdi. Nitekim herhangi bir köyün ya da bir arazinin boşaltılması durumunda Osmanlı idaresinin tavrını yansıtmaya bakımdan Mormoc köyünün imarı ilgi çekici bir örnektir. Köy, ıslah edilmesi karşılığında mülk olarak tahsis edilerek hem yeni bir yerleşim birimi olarak iskâna açılmış hem de ziraî üretime kazandırılmıştı.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Tarihi, Tarım, Köy, Çiftlik, Mülk, Kelkit, Mormoc, Şenlendirme

Osmanlı Devleti'nde arazi; mirî, mülk ve vakıf olmak üzere üç ana kısımdan oluşmaktaydı. Bunlardan mirî arazinin sahipliği doğrudan devlete bağlı olup tasarruf hakkı devlete veya devlet adına şahıslara ait iken, vakıf ve mülk arazisinin sahipliği ve tasarrufu tamamen şahıslara aitti. (İnalçık 1996b: 23; Emecen 1989: 271). Devletin rakabesinde(sahipliğinde) bulunan mirî arazi, askerî hizmetler ve birtakım mükellefiyetler karşılığında gelirinin büyüklüğüne göre has, zeamet ve tımar olarak tahsis edilmişti. Osmanlılar'ın askerî, iktisadî ve içtimaî bünyesini yansıtan ve mirî arazilerde uygulanan tımar sistemi, muayyen bölgelerde bir kısım askerlere ve memurlara hizmetlerine mukabil olmak üzere kendi nam ve hesaplarına tahsil salahiyeti ile birlikte tahsis edilen vergi kaynakları olarak tanımlanmıştır (Barkan 1993: 286, 314–5).

Osmanlı hükümdarları mirî arazilerin dışında birtakım arazileri de mülk ve vakıf olarak tahsis etmişti. Hizmetlerinden dolayı bazı kişilere dirlik olarak tasarruf edilmiş olan yerler mülk olarak verilmişti. Bu kişiler mülk olarak tasarruf edilen arazinin divanî adı verilen şer'î ve örfî vergilerini ödedikten sonra gelirleri toplayarak istedikleri gibi kullanmışlardır. Hatta arazi sahibi

* Bu çalışma, Atatürk Üniversitesi'nin 2004/175 numaralı "XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Erzurum ve Çevresinin Tarihi Coğrafyası" isimli araştırma projesi kapsamında hazırlanmıştır.

* Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü / ERZURUM
bilgehan@atauni.edu.tr

yerini arzu ederse satabilmiş, arzu ederse vakfedebilmiştir. Vakfedilen arazilerde ise toprağın tasarrufu ve gelirlerinden istifade etme hakkı vakıfların kontrolünde olmuştur (Barkan 1939: 121-2; Yücel 1974: 672; Gökbilgin 1952: 508).

Sanayi öncesi diğer toplumlarda olduğu gibi Osmanlı toplumunda da ekonomik yaşantının temelini, hukukî ve malî hususiyetleri kanunnâmelerle tayin edilmiş olan ziraî üretime dayalı ekonomi teşkil etmişti. Osmanlı toplumunda ziraat hayatının sadece kır iskân sahalarını kapsadığı düşünülmesine karşın, ziraî yaşantının kasaba ve hatta şehirlerde yaşayan nüfusun önemli bir bölümünü ihtiva ettiği anlaşılmaktadır (Pamuk 2002: 276). Temelde ziraî üretime dayalı bir ekonomiye sahip olan Osmanlı Devleti'nde, toprak ve toprağa dayalı üretim tarzı üzerinde hassasiyetle durulmuştu. Sorunsuz ve düzenli bir şekilde ziraî üretimin gerçekleşmesi için devlet, tarım arazilerinin büyük bölümünde tam yetki sahibi olmuştu. Rakabesi altındaki mirî toprak rejiminde devlet, tarım ekonomisi ile ilgili bütün kontrol ve yetkileri bünyesinde toplamıştı. Bununla birlikte devletin tamamıyla kontrol altında tutmadığı, birtakım haklarından feragat ettiği mülk ve vakıf arazileri toprak sistemi içerisinde yer almışlardı. İslâm geleneği doğrultusunda Osmanlılar, belli şartlar altında bir kısım araziyi vakıf-mülk arazisi statüsünde kabul etmişlerdi. Padişah, başlangıçta Rumeli'de fetihlere katılarak üstün hizmet gösterenlere hizmetleri mukabelesinde ihşanlarda bulunmuş ve bir miktar araziyi mülk olarak tahsis etmişti. Mülk olarak arazi tahsis edilmesi sadece üstün hizmet gösterenlere verilmemişti. Ölü ve çorak (mevât) arazi, şenlendirme veya ihyâ etme şartıyla şahıslara mülk olarak verilmişti (Barkan 1939: 119-62; Barkan 1993: 295-8; İnalçık 1985: 105-8; İnalçık 1996a: 3-13; İnalçık 1993: 314; İslamoğlu-İnan 1991: 33-7).

Osmanlılar, diğer İslâm devletleri gibi mevât denilen ölü veya çorak durumda terk edilmiş toprakları, şenlendirilmesi ve/veya ihyâ edilmesi koşuluyla şahıslara mülk olarak tahsis etmişlerdir. Mülk olarak arazinin tahsis edilmesi uygulamasında; öncelikli olarak çorak araziye ihya etmek için müracaat eden şahsın teklifleri değerlendirilirdi. Bu bağlamda aday, masrafları nasıl karşılayacağını, işlerin ne kadar zaman alacağını ve şenlendirmeyi başardığı arazi için daha sonra ne kadar yıllık vergi vereceğini açıkça ifade ederdi. Adayın beyanını müteakiben yapılan değerlendirme sonucu olumlu olduğu takdirde nın düzenlediği bir temliknâme ile arazinin mülk statüsünde olduğu resmen kabul edilirdi. Böylece arazinin şahsın tasarrufunda olduğu; *me* - *en* - ' ' - *en* denilerek açıkça belirtildiği gibi dışarıdan bir müdahale olmaması da sıkı sıkıya tembih edilirdi (İnalçık 2000: 163-9; Yediyıldız 1985: 131-3; Yediyıldız 2003: 129-131; Moutafchieva 1998: 64-5).

Osmanlı yönetimi terk edilmiş, çorak ve boz hale gelmiş arazileri mülk olarak tahsis ederek arazinin boş kalmasını önlediği gibi hazine için bir gelir kaynağı sağlardı. XVII. yüzyılın başlarında Erzurum eyaleti sınırları içerisinde Kelkit kazasına bağlı Mormoc köyünün imar edilmesinde tatbik edilen uygulama (MAD. 7589: 118–9), Osmanlılar'ın tutumunu açıkça göstermektedir. Yirmi beş seneyi aşkın bir süre terk edilmiş olan Mormoc'un yeniden tarıma kazandırılması uygulamasına geçmeden önce, köyün XVI. yüzyıldaki durumu hakkında bilgi vermek yerinde olacaktır.

Mormoc köyünün bulunduğu Yukarı dere havaisi, Yavuz Sultan Selim'in Çaldıran seferini müteakiben Osmanlı idaresi altına girmişti (Kırzioğlu 1976: 119; Tozlu 1998: 3,18). Nitekim I. Selim, Çaldıran seferi sonrası dönüş yolunda Mormoc'a uğramıştı (Taeschner 1926: 12–3). Osmanlı idaresine geçişle birlikte 1516 yılında yapılan tahrir neticesinde köyde; 19 hane ve 5 mücerred (tahminen 100 kişi)¹ bulunduğu ve köyün yıllık hasılatının 8000 akça olduğu yazılmıştı (Miroğlu 1975: 80–1). Ondört yıl sonra 1530'da yapılan sayımda köyde, 34 hane, 11 mücerred ve 4 sipahizâde (tahminen 135 kişi)² bulunduğu ve yıllık hasılatın 5534 akça olduğu kaydedilmişti (TD. 387: 408). XVI. yüzyılın sonlarına doğru 1591'de yapılan tahrirde ise köyde 91 neferin³ bulunduğu (tahminen 455 kişi)⁴ ve yıllık hâsılatın 25000 akça olduğu görülmektedir. Gayr-i Müslim ahalinin meskûn olduğu Mormoc'da, ziraî üretim kapsamında; buğday, arpa, orum, zeğrek (karaburçak) ve bostan ürünleri yetiştirilmişti. İki değirmenin olduğu köyde, arıcılığın da yapıldığı anlaşılmaktadır (Miroğlu 1975: 80–1). Görüldüğü üzere, Mormoc'un Osmanlı idaresine geçişiyle birlikte başlangıçta yaklaşık 100 kişinin meskûn olduğu köy, yüzyılın sonlarına doğru dört buçuk katlık bir artışla 455 kişiye ulaşmıştı. Nüfus bakımından ciddi bir artış olduğu gibi, köyün gelir durumunda dikkat çeken bir yükseliş meydana gelmişti.

XVI. yüzyıl sonlarına doğru meskûn bir köy durumunda bulunan Mormoc'un, XVII. yüzyılın başlarındaki durumu ile ilgili olarak; *Mormoc âm*
e m e e e e m e m e e e e e e e
e e m ibaresi geçmektedir (MAD. 7589: 118). Mamur ve meskûn bir köyün, toplu bir şekilde terk edilmesi dikkat çekici bir durumdur. Giderek gelişen ve büyümeye başlayan köyün, neden terk edildiği nişân-ı şerifte belirtilmemişti. Osmanlı idaresi, arazinin terk edilmesini ya da boş kalmasını engellemek için oldukça gayret sarf etmesine rağmen, bazı durumlarda köylü ahalinin toprağını terk etmesini engelleyememişti. Bunun temelinde köylü reayanın toprak sahibi statüsünde olmaması, herhangi bir tehdit ve tehlike anında toprağını bırakarak daha güvenli bir yere göç etmesi yatmaktadır (Halaçoğlu 1991: 39). Nitekim XVI. yüzyılın sonlarına doğru ortaya çıkan Celâli galesi, bilhassa kırsal kesimde olan reayanın toplu bir şekilde

yerini ve yurdunu terk etmesine neden olmuştu (Akdağ 1975: 446–50). Nitekim Erzurum ve civarında etkili olan Celâlilerle ilgili kayıtlar; *E m e Ce e e eK e e m- m e e - e e* (29 Safer 1020 / 13 Mayıs 1611) (MAD. 3260: 120); *m E m e eG - ee e ee e e e e m; e - e e e Ce m e m e e e e - m*. (MAD. 5568: 204), sorunun boyutlarını gösterir mahiyettedir. Gerçi nişân-ı şerifte (MAD. 7589: 118–9), köyün neden terk edildiği belirtilmese de Celâli gâilesinin yaşandığı sıralarda yapılan tazyik ve saldırılardan dolayı Mormoc köyünün boşaltıldığı söylenebilir.

XVI. yüzyıl sonlarında ve XVII. yüzyılın başlarında Osmanlılar, bir taraftan iç mesele olarak Celâliler ile uğraşırken diğer taraftan Safevi ve Avusturya ile uzun yıllar süren savaşlar yapmışlardı. Tarım ekonomisine dayalı bir ülkede gerek içteki ve gerekse dıştaki problemler sosyo-ekonomik dengeleri alt-üst etmişti. Bununla birlikte Osmanlı idaresi, temel gelir kaynağı durumundaki ziraî üretim ve toprak ile ilgili meseleleri çözmeye çalışmıştır (Barkan vd. 1988: 34–7; Pamuk 1993: 138–9). Savaş nedeniyle ya da eşkiya tazyikinden dolayı boşaltılan köyleri veya arazileri, yeniden faaliyete geçmeleri için mülk olarak şahıslara tahsis etme uygulaması, hükümetin meseleyi çözüme yönündeki önemli bir tedbiri olmuştu. Nitekim bu anlayış doğrultusunda XVII. yüzyılda, Kocaeli sancağına bağlı Gebze nahiyesi sınırları içerisinde bulunan Bulgurlu köyü (Metz 2004: 68–78), Harput sancağına tabi Munzuroğlu köyü (Ünal 1999: 61–67) ve Kelkit kazasına bağlı Mormoc'daki şenlendirme uygulaması (MAD. 7589: 118–9), toprak meselesinin çözümlenmesi noktasında hükümetin tutumunu göstermesi bakımından ilgi çekici örneklerdir.

Celâli sorununun çözüldüğü, Safeviler ile olan savaşın sona erdiği ve II. Osman'ın yeniçeriler tarafından öldürülmesi akabinde Abaza Mehmed Paşa'nın isyan ettiği sıralarda, Osmanlı idaresi Erzurum Eyaleti'ne bağlı Kelkit kazasının padişah hasları arasında zikredilen Mormoc⁵ köyünü imara çalışmıştı. Önceleri meskûn durumda bir köy iken daha sonra terk edilen Mormoc'un ihyâsına talip olan Divân-ı hümayun kâtiplerinden Kaya ve sipahi-oğlu Mustafa, Erzurum hazine divânına müracaat etmişlerdi. Erzurum hazine defterdarı Osman Efendi, Kaya ve Mustafa'nın müracaatlarını değerlendirmiş, metruk durumdaki yerin yeniden tarıma açılmasını uygun gördüğünden başvuruda bulunanların durumlarını bir tezkire hazırlayarak merkeze iletmişti.

Merkezî idare, arazi ihyâsı için gelen tekliflere genelde olumlu yaklaşırdı (İnalçık 1985: 112). Geleneksel anlayış içerisinde şenlendirme veya ihyâ uygulamasında⁶, öncelikle karşılıklı olarak anlaşma şartları belirlenirdi. 1620 yılında Mormoc'u ihyâ etmek için müracaat eden Kaya ve Mustafa öncelikli olarak

e m) m) e e e m) e ' -
 m) e e m) e e e em)e e e e e e -
 e e e m) m) e â e - e e e m)
 e e e m) e e e em)e m) e e - e m) -
 ee e e - e - m) e em) e m)

e diyerek şartlarını ortaya koymuşlardı (MAD. 7589: 118). Proje kapsamında Kaya ve Mustafa, köyün ıslah edilmesi için gereken bütün masrafları karşılayacaklarını taahhüt etmişlerdi. Öyle ki bayındırlık faaliyetlerine güçleri yetmediği takdirde, çalışmalarını için ücret mukabilinde şahıslar temin edeceklerini belirtmişlerdi.

Kaya ve Mustafa, şeriatın hükümlerince araziye ıslah ettikleri takdirde mülk edinecekleri için ödemekle mükellef olacakları vergilerini de önceden belirlemişlerdi. Projenin faaliyete geçtiği tarih olan 1–10 Ağustos 1620/gurre-i Ramazan 1029'den 5–16 Haziran 1625/gurre-i Ramazan 1034'e kadar olan ilk beş yıl için beş yüz akça, 16–27 Şubat 1635/gurre-i Ramazan 1044'e kadar ki on yılda ihyâ ve âbâdân olma ihtimali gerçekleşirse yılda iki bin akça, köyün bayındır bir hale gelmesi durumunda ise her sene için dört bin akça maktu vergiler Erzurum hazinesine teslim edilecekti. Ayrıca hass-ı hümayun olan Mormoc'un m) e ' - em) ' - em) e -

eve - e e m) e e e e em) e
 e ee e m) ' e m) , e '
 m) e e e m) ' e e e e e e
 m) m) hususunda kati bir hüküm verilmişti (MAD. 7589: 118). Anlaşılaçağı üzere Mormoc yeni statüsü gereğince "tam serbestiyet üzere" olmuş, yani resmi denetime karşı dokunulmazlık elde etmiş, vergi toplama ve suçluları takip etme gibi bütün hakları temlik sahibinin kontrolüne bırakılmıştı (Barkan vd. 1988: 34–7; İncılık 2000: 165).

Nişan-ı şerifteki, e m) e e e ' m) m) ee em) -
 ' m) m) e e ee m) em)e e e m) ee
 e e m) e e e e m)
 e - em)- m) ee m) e ee e -
 m) m) e e e m) em) ee e
 em) e m) e e e e e m) e e -

m) m) (MAD. 7589: 119) anlaşılacağı üzere Kaya ve Mustafa'nın en büyük endişesi terk edilmiş köyün, bayındır ve tarıma elverişli hale getirilmesi halinde dışarıdan olabilecek muhtemel bir müdahaleydi. Bunun için sultan, e e m) em) e em) ' e -
 m) e e e e e m) e em) em) (MAD.

7589: 118–9) diyerek tavrını belirlemişse de temlik sahiplerinin endişesinin olduğu fark edilmektedir. Bunun için anlaşma şartı olarak

$e e -$
 $e e m_1 m_1 e e e e m_1 e m_1 e e$
 $m_1 e e e m_1 e m_1 e m_1 e m_1 m_1 e m_1$
 $e e m_1 m_1 e e m_1 m_1 m_1 m_1 m_1 -$
 $e e e m_1 e e e m_1 e e m_1 e e e e$
 $m_1 e m_1 e m_1 e e e e e e e e$
 $m_1 e m_1 e e e e e e e e e e$

(MAD. 7589:118) diyerek özel bir koşul ileri sürmüşlerdi. Bu durumda Kaya ve Mustafa, Mormoc için başka birisi tarafından daha cazip bir teklif geldiği takdirde, ıslah için yaptıkları masrafların kendilerine geri ödenmesini, aksi takdirde kimsenin köye giremeyeceğini ve tasarruflarında olan arazinin öşür vergisi olarak beşte bir oranın verileceğini açıkça beyan etmişlerdi.

Ön koşulların belirlenmesi ile birlikte Torul kadısı $m_1 e - m_1 - e -$

Mevlânâ Yusuf Efendi, Mormoc'un Kaya ve Mustafa'nın mülk olarak tasarrufunda olduğuna dair bir temlik hazırlamıştı. Buna göre 1-10 Ağustos 1620'de Mormoc köyü malikâne olarak Kaya ve Mustafa'ya verilmişti (MAD. 7589: 119). Islah edilerek tarıma açılan arazi, ülke ekonomisi için olumlu ve önemli bir rol oynadığından mülk sahipleri için;

$e e e e m_1 e m_1 e e e e e e e e -$
 $m_1 e e m_1 e m_1$ (MAD. 7589: 119) ibaresinde belirtildiği üzere,

tasarrufları altındaki araziye boz bırakmadıkları sürece mülkleri ellerinden alınmazdı. Şayet malikâne sahibi arazisini üç yıl üst üste ekip biçmediği yani boz bıraktığı takdirde bütün haklarını kaybederdi. Böyle bir durumda kadı, araziye başka birisine verme hakkına sahipti. Bu uygulamada gaye, toprağın bilfiil tarıma açılması ve ekilip biçilmesiydi (Moutafchieva 1998: 67). 1620 yılında Mormoc köyünün mülk olarak tasarruf etme hakkını alan Kaya ve Mustafa'nın ihyâ ve şenlendirme faaliyetleri için 10 Mart 1623'de Sultan IV. Murad tarafından bir berat tarzında düzenlenmiş özel bir belge (MAD. 7589: 118–9) verilmesi, icraatlarından memnun kalındığının göstergesi sayılabilir.

XVII. yüzyılda Bulgurlu ve Munzuroğlu köyleri gibi Mormoc ıslah edilmeye çalışılmıştı. 1620 ile 1623 yılları arasında gerçekleştirilen ihyâ uygulamasının ileriki tarihlerde sonuçlarının ne olduğu konusunda maalesef kaynaklarda yeterli bir bilgiye ulaşılamamıştır. XIX. yüzyılda Gümüşhane isimli çalışmada, Kelkit'e bağlı köyler arasında Mormoc'un adı geçmemektedir (Tozlu 1998: 33–5, 47–9). Keza 1928 yılına ait Kelkit'e bağlı köyler arasında da Mormoc zikredilmemektedir (Son Teşkilat-ı Mülkiyede Köylerimizin Adları 1928: 887–8) Kelkit'in coğrafi durumu üzerine yapılan bir çalışmada Mormoc isimli bir köyden bahsedilmemektedir (Akpınar 2001: 210–97). Günümüzde Gümüşhane ilinin Köse ilçesi sınırları içerisindeki Mormoc ya da Mormuş olarak

isimlendirilen ovada yapılan tetkikler sonucunda biz zamanlar ihyâ uygulaması ile meskûn bir köy hüviyeti kazandırılmaya çalışılan Mormoc'un, daha sonra bilinmeyen nedenlerden ötürü terk edildiği anlaşılmaktadır.

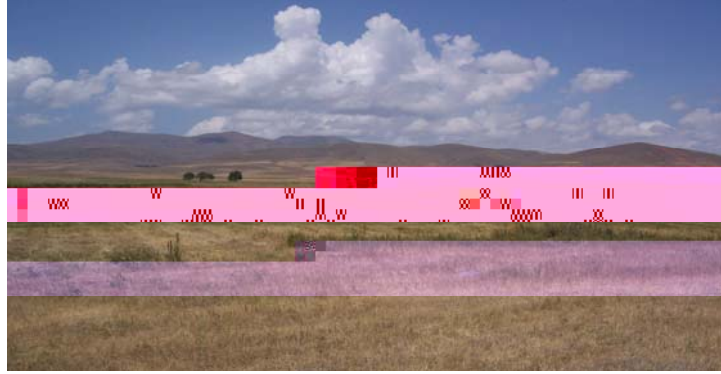
N - e -
 E m e e O m m e E m e -
 e e e e - m K e
 ' M m m e m e e e e m e m e e
 e e e e e e m m e e
 m e e e' m e D - m e e
 e' - e' - e' - m m e e' - e' - m
 K e e e - M e E -
 m ' - e m e e e
 m e- m e e e e m m e e
 e m e ' - m
 e m e m - e e e m e e -
 m e e e e m e e e e e -
 m m e â e - e e e m e e
 e m e e e m e m e - I e m e e
 e e- e - m ' e e m e m
 e - e m e e - m e e
 ' - m e e m m m m e e
 m ' e e e m m e E m e e
 e e m e e e e m e e e e e e
 e m e e e m m m m e
 e e e e e e e e e
 m e e e e e e e m
 ' - m e ' : e m e e m e - e m m -
 e e m m m m m - e' e
 e m m e e e e e e e e
 e e m e e e m m e e m ' m
 m e e e m m e e e m e e
 e e m e e e e e m
 e' - e m - m e m e e e -
 e' - m m e e e m m e e e
 m e m e e e e m e -
 e m m m e m e e e e -
 e m ' e m - m e e m e
 e m e e e e e m e
 e e m ' e m e m ' e e
 e e m m e e e - m

m e ' ' - m (m e ' - m) e m ' ' - m e -
 e e - e e m m e m m - m e
 e e e m e e e
 ' m e e e e m ' e m e
 m m e e e ' m e e e
 m ' e e e m e e m e
 e e e e m e m e m e m -
 e e - e e m m e e e e m -
 e m e e m e e e m e m e
 m m m e e m m
 e e m m m e e m e e e
 m e e m e e e m e m -
 e e ' e m m
 e e e e m m e e m e e -
 e - ' m m e - ' m e ' m e e
 m - m e e m e e e e -
 e m e e - e m e m m
 e ' m e e e e e - m e e m m m e -
 m e e m m e e e
 m e - m - e ' - M e E e
 m e m e m e e m m m e e
 - m e e e e m e e ' e -
 e e e E m e e e
 e e m - m e e - m e e e e e e
 m m e E m e e e m e e e
 e e e e e m ' e e e
 m e e e m e e e e e e e ' e m e e m -
 e e e m m ' e m e e e m e e e
 e m e m e e e e m e
 e e e e e e - e m - e
 e e e e - m m e e m e e m -
 m e e e m m e ' e m e e e e
 e m e m m m m - e - e e

Ek 1: BOA. MAD. 7589, s.118-119

Ek 4: Kelkit İlçesi Yerleşme Haritası (Mormuş Düzü), Akpınar, K -
m I I eK e eK e s.211

Ek 5: Mormoc Ovası

Ek 6: Mormoc

- İNALCIK, Halil (1996a), “Köy, Köylü ve İmparatorluk”, *O m İm e E e m*, s.1–14, İstanbul: Eren Yay.
- İNALCIK, Halil (1996b), “İslâm Arazi ve Vergi Sisteminin Teşekkülü”, *O m İm e E e m*, s.15–30, İstanbul: Eren Yay.
- İNALCIK, Halil (2000), *O m İm e E e m e S e*, Cilt: I 1300–1600, (Çev. Halil Berktaş), İstanbul: Eren Yay.
- İSLAMOĞLU-İNAN, Huricihan (1991), *O m İm e E e K*, İstanbul: İletişim Yay.
- KIRZIOĞLU, Fahrettin (1976), *O m e K E e F e (1451 1590)*, İstanbul: Sevinç Matbaası
- METE, Zekai (2004), “Üsküdar Tarihinden Bir Kesit: Bulgurlu Köyü'nün Aziz Mahmud Hüdayi'ye Temliki”, *S e m I*, 23–25 Mayıs 2003, İstanbul: Üsküdar Araştırmaları Merkezi Yay.
- MİROĞLU, İsmet (1975), *I. B S*, İstanbul: Üçler Matbaası.
- MİROĞLU, İsmet (1990), *K e m S e E K (1520–1566)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.
- MOUTAFCHIEVA, Vera P. (1988), *A R e e O e m E m e 15 16 C e e*, Newyork: Columbia University Press.
- PAMUK, Bilgehan (2002), *II. E m e*, Doktora Tezi: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- PAMUK, Şevket (1993), *100 S e O m e I 1500 1914*, İstanbul: Gerçek Yay.
- S e - M e e K e m A* (1928), İstanbul.
- TAESCHNER, Franz (1926), *D A e e e e N O m e Q e e II*, (Nşr. G. Yacob-R.Tschudi), Leipzig: Mayer&Müller G.m.b.H.
- TOZLU, Selahattin (1998), *I. G m e* Erzurum: Akademik Araştırmalar.
- ÜNAL, Mehmet Ali (1999), “XVII. yüzyılda Harput'ta Toprak Tasarrufu İle İlgili Bazı Belgeler ve Munzuroğlu Köyünün Teşekkülü”, *O m D e e e M e e-A m*, s.61–67, Isparta: Kardelen Kitabevi.
- YEDİYILDIZ, Bahaeddin (1985), *I e D A III e S e e e e e e e e - e e* Ankara: Publié avec le concours Centre National de la Recherche Scientifique et de la Société d' Histoire Turque.
- YEDİYILDIZ, Bahaeddin (2003), *III. e e M e e e B S e I e e m e*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.
- YÜCEL, Yaşar (1974), “Osmanlı İmparatorluğunda Desantralizasyona Dair Genel Gözlemler”, *B e e e*, XXXVIII / 152, s.657–708, Ankara.

Резюме: Османское Государство определяя статус сельскохозяйственных угодий большое внимание уделяло их правильному использованию. Администрация государства пытались держать под постоянным контролем сельскохозяйственных угодий начиная с затрат государства, трат конюхов так как всё это влияло на доходы, приходящие от сельскохозяйственных угодий. Однако в некоторых случаях прилагали усилия для решения возникших земельных вопросов. Фактически общественная работа в селе Мормос может служить интересным примером методов действия Османской администрации в случае опустошения какого-либо села или территории. Взамен улучшения положения села собственность были распределена и эта территория стала использоваться как сельскохозяйственная территория и место проживания.

Ключевые слова: Поле, Село, Ферма, Собственность, Келкит, Мормос, Приветствие

* Эта работа выполнена в рамках исследовательского проекта 2004/175 Университета Атаюрк под названием " Историческая География Эрзурума и близлежащих районов в 16 и 17 веках".

* Университет Атаюрк, факультет Естественных и Литературных наук, отделение История/Эрзурум bilgehan@atauni.edu.tr